

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

фізичний факультет

(назва факультету, інституту, центру, коледжу)

Кафедра астрономії та фізики космосу

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана/директора
з навчальної роботи

(Момот О.В.)

«___» _____ 20__ року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПОЗАГАЛАКТИЧНА АСТРОНОМІЯ**

(повна назва навчальної дисципліни)

для студентів

галузь знань **0402 Фізико-математичні науки**

(шифр і назва)

за напрямом **040203 Фізика**

(шифр і назва спеціальності)

освітній рівень **бакалавр**

астро(молодший бакалавр, бакалавр, магістр)

освітня програма **астрономія**

(назва освітньої програми)

спеціалізація **астрономія**

(за наявності)

(назва спеціалізації)

вид дисципліни **вибіркова**

Форма навчання

очна

Навчальний рік

2020/2021

Семестр

8

Кількість кредитів ECTS

4

Мова викладання, навчання
та оцінювання

українська

Форма заключного контролю

іспит

Викладач: Вавилова І.Б., к.ф.-м.н., доцент

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» ____ 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» ____ 20__ р.
та)

Розробник(и): *(вказати авторів: ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, посада, кафедра)*
Вавилова Ірина Борисівна, канд. фіз.-мат. наук, доцент, ст. наук. співроб., завідувач відділу
позагалактичної астрономії та астроінформатики ГАО НАН України

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри астрономії та фізики космосу

_____ (Івченко В.М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Протокол № 12 від «29» травня 2020 р.

Схвалено науково - методичною комісією факультету/інституту (педагогічною радою коледжу)

Протокол №33 від 11 червня 2020 року

Голова науково-методичної комісії _____ (Оліх О.Я.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

« _____ » _____ 20__ року

1. Мета дисципліни – отримання глибоких та систематичних знань з методів дослідження позагалактичних об'єктів за даними сучасних оглядів неба наземними і космічними телескопами, про їхню морфологічну класифікацію і мультимасштабні фізичні властивості, про просторовий розподіл і кінематику та динаміку великомасштабних структур Всесвіту, про галактику Молочний Шлях, а також знань з історичної ретроспективи позагалактичних досліджень.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни (за наявності):

Успішне знання сучасної фізики (механіки, динаміки, молекулярної і ядерної фізики, теоретичної фізики (статистичної фізики і термодинаміки, квантової механіки), математичного аналізу, лінійної і тензорної алгебри, методів математичної фізики, загальної астрономії, астрометрії, практичної астрофізики.

3. Анотація навчальної дисципліни: візуальна і автоматична морфологічна класифікація галактик, визначення кінематичних і динамічних параметрів позагалактичних джерел, розподіл баріонної і темної матерії, співвідношення маса/світність, з'ясування джерел випромінювання в різних діапазонах спектру, що відповідають за різні фізичні процеси в галактиках і міжгалактичному середовищі, методи дослідження активних ядер галактик, методи визначення відстаней до галактик, методи визначення просторового розподілу великомасштабних структур Всесвіту та їхніх кінематичних і динамічних властивостей, сценарії формування та еволюції галактик на різних космологічних масштабах.

4. Завдання (навчальні цілі): студент повинен знати про основні історичні відомості з дослідження позагалактичних об'єктів; основні властивості нашої Галактики; астроінформаційний ресурс найбільш поширених каталогів і баз даних позагалактичних джерел; морфологічні класифікації галактик і методи поверхневої фотометрії галактик; особливості випромінювання галактик у різних діапазонах електромагнітного спектру; основні методи визначення відстаней до галактик, їх точність та умови застосування; методи визначення фізичних характеристик галактик (мас, світностей, лінійних розмірів, кінематики, швидкостей обертання, розподіл темної і баріонної матерії); механізми активності позагалактичних джерел та методи визначення параметрів надмасивних чорних дір у ядрах галактик; основні особливості розподілу і властивостей великомасштабних структур Всесвіту (ізолювані галактики, пари і триплети, групи, скупчення і надскупчення галактик, квазари; войди); структуру та динаміку найближчого оточення нашої Галактики; складники міжгалактичного середовища та методи їх спостережень; основні спостережні космологічні параметри; основні теорії формування та еволюції галактик.

Студент повинен вміти логічно і послідовно формулювати основні фізичні принципи та закони, які визначають характеристики випромінювання позагалактичних об'єктів та процесів, що відбуваються в них; інтерпретувати спостережні ефекти у рамках моделей позагалактичного об'єкту; вміти проводити типові обчислення, пов'язані з матеріалом курсу; самостійно працювати з навчальною та науковою літературою з позагалактичної астрономії, користуватися позагалактичними базами даних та іншими астроінформаційними ресурсами.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
2.1	Вміти використовувати теоретичний матеріал	Лекції, самостійна робота	Робота на лекціях	5
3.1	Брати участь у дискусії щодо матеріалу, який розглядається	Лекції	Робота на лекціях	5
1.1	Знати основи теорії	Лекції	Короткі самостійні завдання	10
1.2	Володіти теоретичним і практичним матеріалом у межах курсу	Лекції, практичні заняття, самостійна робота	Контрольні роботи (2) Іспит	2×20 40

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код)	2.1	3.1	1.1	1.2
Програмні результати навчання (назва)				
«Коротка історія позагалактичної астрономії», «Морфологія галактик», «Фотометричні властивості галактик», «Автоматизовані та об'єктивні класифікації галактик, каталоги і бази даних галактик», «Галактика Молочний Шлях»				
«Фізичні властивості галактик», «Обертання і розміри галактик», «Світність і маси галактик» «Розподіл темної і баріонної матерії в галактиках», «Методи вимірювання відстаней до галактик»				
«Галактики з активними ядрами», «Надмасивні чорні діри», «Дифузна матерія у Всесвіті та процеси зореутворення», «Основні закономірності великомасштабної структури Всесвіту»				
«Системи галактик від пар до надскупчень, у т.ч. Місцева група галактик та Місцевий об'єм», «Методи визначення просторового розподілу великомасштабних структур Всесвіту та їхніх кінематичних і динамічних властивостей», «Сценарії формування та еволюції галактик на різних космологічних масштабах»				

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Контрольні роботи: дві, кожна – 20 балів
2. Робота на лекціях – 10 балів
3. Короткі самостійні завдання – 10 балів

- підсумкове оцінювання (у формі екзамену/комплексного екзамену, диференційованого заліку):

Іспит – 40 балів

- умови допуску до підсумкового екзамену:

виконання двох контрольних робіт, набрати принаймні 30 балів протягом семестру

7.2 Організація оцінювання: (обов'язково зазначається порядок організації передбачених робочою навчальною програмою форм оцінювання із зазначенням орієнтовного графіку оцінювання).

Контрольні роботи виконуються у середині (перший модуль) і наприкінці (другий модуль) семестру. Робота на лекціях і короткі самостійні завдання оцінюються по ходу семестру з підбиттям підсумків за перший і другий модулі.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій та самостійних робіт

№ п/п	Номер і назва теми*	Лекції	Самостійна робота (год.)
1	Ретроспектива досліджень з позагалактичної астрономії в світі і в Україні.	2	4
2	Морфологічні класифікації галактик	2	4
3	Фотометрія галактик. Показники кольору.	2	4
4	Всехвильова позагалактична астрономія, особливості спектральних досліджень.	2	4
5	Каталоги та цифрові огляди галактик. Автоматизовані класифікації галактик із використанням самонавчальних методів нейронних мереж (машинне навчання).	2	4
6	Методи вимірювання відстаней до галактик.	2	4
7	Фізичні властивості галактик. Особливості встановлення співвідношень між основними параметрами. Кінематичні властивості.	2	4
8	Обертання і розміри галактик. Маси і світності галактик. Розподіл баріонної і темної матерії.	4	4
9	Активні галактичні ядра (властивості, класифікація, нетепловий характер випромінювання, змінність блиску, змінність емісійних ліній). Сейфертовські галактики. Квазари. Лайнери. Лацертиди. Блазари.	4	4
10	Чорні діри Шварцшильда, Керра з обертанням, заряджена Керра-Ньюмена. Надмасивні чорні діри, у т.ч. подвійні, в ядрах галактик. Спостережні свідоцтва, визначення мас, припливна дія на близькі зорі.	2	4
11	Галактики з особливостями морфологічних ознак. Взаємодіючі галактики. Галактика Молочний Шлях.	2	4
12	Дифузна матерія (міжзоряне і міжгалактичне середовище) у Всесвіті.	2	4
13	Групи, скупчення і надскупчення галактик. Ізольовані галактики, пари і триплети галактик	2	4
14	Великомасштабні войди, методи пошуку, фізичні властивості.	2	4
15	Математичні методи дослідження великомасштабної структури Всесвіту. Космічні потоки галактик. Реконструкція поля густини за пекулярними швидкостями.	4	4
16	Проблема атракторів та темна матерія. Гравітаційне лінзування та виявлення прихованої маси.	2	4
17	Основні елементи теорії раннього Всесвіту та спостережувані прояви сценарія Великого Вибуху (реліктове випромінювання, розширення за законом Габбла-Леметра, рівняння Фрідмана)	2	4
18	Основні сценарії формування та еволюції галактик. Великомасштабна структура Всесвіту і зв'язок зі спостережуваними космологічними параметрами.	4	7
	Всього	44	75

*Примітка: слід зазначити також теми, винесені на самостійне вивчення

Загальний обсяг 120 год, в тому числі :

Лекцій – 44 год

Консультація - 1 год.

Самостійна робота - 75 год.

9. Рекомендовані джерела¹:

1. Кудря Ю.М., Вавилова І.Б. Позагалактична астрономія. Книга 1. Галактики: основні фізичні властивості – К.: Наукова думка, 2016. <http://mao.kiev.ua/biblio/mono/pzastr.pdf>
2. Вавилова І.Б. Великомасштабна структура Всесвіту: спостереження і методи дослідження. – К.: РВЦ Київський університет, 1998.
<ftp://ftp.mao.kiev.ua/pub/irivav/Vavilova-Large-Scale-Structure-Universe.pdf>
3. Воронцов-Вельяминов Б.А. Внегалактическая астрономия. – М., 1978.
4. Пиблс Ф.Дж. Структура Вселенной в больших масштабах. – М.: Мир, 1983.
5. Бааде В. Эволюция звезд и галактик. – М.: УРСС, 2002.
6. Струве О., Зеберс В. Астрономия 20 века. – М.: Мир, 1968.
7. Зельдович Я.Б., Новков И.Д. Стрoение и эволюция Вселенной. – М.: Наука, 1975.
8. Сучков А.А. Галактики знакомые и загадочные. – М.: Наука. - 1988.
9. Решетников В.П. Поверхностная фотометрия галактик. <http://www.astro.spbu.ru/staff/resh>.
10. Крупномасштабная структура Вселенной / Ред. Лонгейр М., Эйнасто Я. – М.: Мир, 1981.
11. Караченцев И.Д. Двойные галактики. – М., Наука, 1987.
12. Яцків Я.С., Александров О.М., Вавилова І.Б., Жданов В.І., Кудря Ю.М., Парновський С.Л., Федорова О.В., Хміль С.В. Загальна теорія відносності: перевірки продовжуються. – К.: Академперіодика, 2005.
13. Яцків Я.С., Александров О.М., Вавилова І.Б., Жданов В.І., Жук О.І., Кудря Ю.М., Парновський С.Л., Федорова О.В., Хміль С.В., Загальна теорія відносності: горизонти випробувань. – К.: ГАО НАН України, 2013.
<ftp://ftp.mao.kiev.ua/pub/irivav/GRT-2014-Yatskiv-Alexandrov-et%20al.pdf>
14. Климишин І.А., Дубицький І.М. Основи космології. – Ів.-Франківськ: ТКДІ, 1999.
15. Бисноватый-Коган Г.С. Релятивистская астрофизика и физическая космология. – М.: КРАСАНД, 2011.
16. Чандрасекар С. Математическая теория черных дыр. В 2-х частях. – М.: Мир, 1986.
17. Численное моделирование в астрофизике Под ред. Дж.Сентрелла, Дж. Пибланка, Р. Баэрса. – М.: Мир, 1988.

Додаткова:

1. Ленг К. Астрофизические формулы.- М.: Мир. - 1978.
2. Астрономічний енциклопедичний словник. За заг. ред. Климишина І.А. і Корсунь А.О. –Львів, 2003.
3. Физика космоса. М., Сов. энциклопедия, 1986.
4. Брауде С.Я., Конторович В.М. Радиоволны рассказывают о Вселенной. – К.: Академперіодика, 2005.
5. Горобець Ю.І., Кучко А.М., Вавилова І.Б. Фрактальна геометрія у природознавстві. – К.: Наук. думка, 2008.

ftp://ftp.mao.kiev.ua/pub/irivav/gorobets_kuchko_vavilova_fractal_geometry_in_natural_sciences.pdf